

Kosovo jako republika?

Ve výkladu o příčinách brionského pléna jsme předestřeli, že jeden skrytý, nicméně nejspíše nejdůležitější důvod odvolání A. Rankoviće byl jeho odpor vůči decentralizaci státu. Podstatu prohlubování tzv. samosprávného socialismu a hospodářské reformy, která vešla v platnost v roce 1965, tvořilo opatrné uvádění zásad tržního hospodářství a postupné přenášení ekonomického rozhodování ze státních orgánů na jednotlivé podniky a jejich pracovní kolektivy, tedy podle jugoslávské terminologie na organizace sdružené práce, v nichž měly rozhodující slovo dělnické rady. Na druhé straně tato reforma neustále bojovala s autokratickými tendencemi na všech úrovních, počínaje podniky, jejichž ředitelé se jen neradi podřizovali kontrole dělnických rad – tedy vlastně jakési správní radě podniku – a konče republikami, resp. autonomními oblastmi, jejichž mocenské oligarchie jen nerady pouštěly absolutní kontrolu finančních toků ze svých rukou.⁶⁵⁸ Přesto se postupně tyto „samosprávné vztahy“ rozšiřovaly i do oblasti řízení státu a jeho republik.

Teprve po brionském plénu ale dostaly decentralizační snahy svůj hmatatelný výraz v podobě jednání o ústavních dodatcích, jimiž byla postupně „decentralizována“ ústava z roku 1963. Ústavní proměna jugoslávské federace směrem k jejímu rozvolňování začala přijetím pozměňovacích návrhů k ústavě v dubnu 1967 (dodatky I-VI). Ty se ovšem týkaly pouze některých obecných principů fungování federace.⁶⁵⁹ Po celý následující rok 1968 se ale na všech úrovních vedly v celé federaci diskuse o dalších novelizacích, které již měly federaci pozměnit způsobem zásadnějším.

Ústředním motivem, zaznívajícím při všech „novelizačních“ diskusích konaných v rámci kosovské autonomie, byl požadavek, aby se z Autonomní oblasti Kosovo a Metochie stala republika. Termín republika se sice v žádném z oficiálních dokumentů z té doby přímo neobjevuje, nicméně ze záznamů diskusí na politických grémiích vyplývá, že tlak z Kosova a Metochie na takovéto ústavní řešení byl značný. Jednalo se tedy především o novelizaci druhého článku jugoslávské ústavy, jenž měl podle představ zejména kosovských intelektuálů z přístinské univerzity a dalších kosovských vědeckých institucí obsahovat formulaci, že „*SFRJ činí osm federálních jednotek – republik*“. Jedním z hlavních teoretiků oficiálního hnutí za kosovskou republiku byl tehdy prof. Fehmi Agani, jenž v roce 1996 potvrdil, že již od počátku novelizačních diskusí na stra-

658 BOŽINOV, Alexej - PECH, Radek: *Jugoslávie 70. let - reformami ke krizi*. Slovanský přehled 78 (1992), s. 281.

659 Službeni list SFRJ, č. 18/1967.

nických grémiích na požadavcích o vyhlášení kosovské republiky veřejně trval.⁶⁶⁰ Albánská politická elita ale byla v těchto otázkách opatrnější a zřejmě i realističtější, především poté, co se při jednání s Titem přesvědčila o tom, že prezident se k proměně statusu autonomie staví více než rezervovaně. Během audience delegace z autonomie 24. října 1968 se totiž Tito přímo vyslovil tak, že by vytvoření republiky nic nevyřešilo, a naopak by se ukázal precedens „*pro Vojvodinu a možná by se našel ještě někdo, kdo by také požadoval status republiky*“.⁶⁶¹ Titův postoj k této otázce osvětluje ve svých pamětech Dragoslav Marković, jemuž měl prezident při setkání 27. ledna 1971 říci: „*Republika nepřichází v úvahu, ... zejména, jedná-li se o Kosovo. Také nepřechází v úvahu, aby byl předseda prezidia z autonomní oblasti, ... snad jen místopředseda*“.⁶⁶² Za Titova života také žádný z kosovských politiků nejvyšší státní funkce nezastával, místopředsednické však ano. Sinan Hasani byl v roce 1978 místopředsedou Federálního parlamentu, Fadil Hoxha působil o rok později ve funkci místopředsedy Prezidia SFRJ. Předsedou jugoslávského prezidia se stal Sinan Hasani teprve šest let po Titově smrti, v rozmezí roků 1986–1987.

V souladu s Titovým přesvědčením pak již kosovská delegace sice ústy Velliho Devy podotýká, že by v zásadě proti republice nic neměla, oportunně však dodává, že si je vědoma těžké mezinárodní situace (sic!) a tedy prosazuje pouze „*obsahové obohacení statutu a postavení autonomní oblasti*“. Názory o vytvoření republiky Deva dokonce označuje jako kosovským komunistům „*ideově cizí*“ pozice (sic!).⁶⁶³

Kosovské stranické špičky v čele s Vellim Devou a zejména jeho nástupcem Mahmutem Bakallim,⁶⁶⁴ jenž Devu na místě předsedy OV SKS

660 Fehmi Agani (1932–1999), kosovsko-albánský filozof, sociolog a politolog, zakladatel katedry filozofie a sociologie na Filozofické fakultě Prištinské univerzity, ředitel Albanologického ústavu. Patřil v té době přes své relativní mládí k hlavním stratégům jednání o novém ústavním postavení Kosova. I v pozdějších letech byl součástí týmu těch, kteří vytvářeli teoretické podklady pro zlepšení ústavního postavení Kosova. Po demonstracích v roce 1981 byl vyloučen z SKJ. Na počátku 90. let se stal blízkým spolupracovníkem Ibrahima Rugovy a jedním ze zakladatelů politické strany Demokratický svaz Kosova. Patřil k mimořádně konciliantním kosovsko-albánským politikům. Byl zavražděn za nejasných okolností začátkem května 1999 během bombardování Svazové republiky Jugoslávie (SRJ). Viz rozhovor M. PETROVIČE s F. Aganím v Petrovičově knize *Pitao sam Albance šta žele a oni su rekli: Republiku... ako može*, s. 165.

661 *Raspeto Kosovo. Dokumenta o Kosovu i Metohiji*, s. 104. (AJBT, KPR II-2, kart. 58).

662 MARKOVIĆ, Dragoslav: *Život i politika I.*, Beograd 1987, s. 256.

663 *Raspeto Kosovo. Dokumenta o Kosovu i Metohiji*, s. 96 (AJBT, KPR II-2, kart. 58).

664 Mahmut Bakalli (1936–2006) vystudoval sociologii na Filozofické fakultě Bělehradské univerzity a jako mladý, nadějný a především vzdělaný albánský kádr rychle postupoval v žebříčku stranických hodností. Brzy se stal členem ÚV SKS a také ÚV SKJ, v roce 1971–1981 stál v čele kosovských komunistů. Stranickou prověřkovou komisí byl v roce 1981 shledán spoluzodpovědným za výbuch albánských demonstrací a odvolán ze všech funkcí. Od roku 2001 byl poslancem kosovského parlamentu.

KaM vystřídal v roce 1971, se tedy rozhodly pro cestu politiky, která měla základ v postoji „*formálně autonomní oblast - v praxi republika*“,⁶⁶⁵ Tomuto kompromisu (a dokonce i uznání republiky), byli v té době nakloněni i někteří přední srbsští politikové, zejména tehdejší předseda srbského parlamentu Miloš Minić a předseda srbských komunistů (do února 1968) Dobrivoje Radosavljević,⁶⁶⁶ který byl, jak poznamenává ve svém deníku Dragoslav Marković, „*přímo posedlý historickou šancí*“ na to, aby se Srbsko ukázalo jako přítel a nikoli jako utlačovatel Albánců.⁶⁶⁷ Většina srbského vedení ovšem tuto možnost vylučovala, v čemž měla podporu J. Broze Tita.

Autonomie jako „kategorie federace“

Při zasedání rozšířeného předsednictva a výkonného výboru SKS pro Kosovo a Metochii 22. dubna 1968 se tak kosovští funkcionáři shodli na tom, že by autonomie měla být nově stanovena jako „kategorie federace“ a toto její postavení by měla novelizovaná ústava SFRJ jasně definovat. Spolu s tím kosovští představitelé navrhovali zavést pro oblast také soudní autonomii, což předpokládalo zformování nejvyššího soudu. Nejednalo se však pouze o nejvyšší soud: v dopise, v němž předseda kosovsko-metochijského parlamentu Fadilj Hoxha informoval o výsledku novelizačních jednání v oblasti jugoslávského prezidenta, je existence soudní autonomie zdůvodněna „*specifickým chápáním a pojetím práva*“ albánského obyvatelstva autonomie. Nejvyšší soud kosovské autonomie tedy měl po prostudování kosovských právních zvláštností a také obyčejového práva vytvořit pro oblast zvláštní normativní regulativy přihlížející k albánským obyčejovým normám!⁶⁶⁸ Změněna podle návrhů kosovských představitelů měla být i terminologie nejvyššího právního aktu autonomie, jenž se namísto dosavadního statutu měl nazývat „ústavou“. Na tomto zasedání také zazněl návrh, aby se název oblasti z Kosova a Metochie změnil pouze na Kosovo, v souladu s tím, jak ji nazývá většinové albánské obyvatelstvo⁶⁶⁹ (a jak to mj. vyzpozorovala a ve svých dokumentech také poprvé implikovala italská okupační správa).

665 JOVIĆ, Dejan: *Jugoslavija - država koja je odumrla. Uspon kriza i pad četvrté Jugoslavije*. Beograd 2003, s. 271.

666 Dobrivoje Radosavljević „Bobi“ (1915-1984), člen KSJ od roku 1933. Před válkou byl za svoji činnost vězněn, za války působil jako instruktor ÚV KSJ v Makedonii. Po válce zastával funkce v komunistickém aparátu srbském i federálním, jako předseda srbských komunistů zasedal v bouřlivých dobách let 1966-1968.

667 MARKOVIĆ, D.: *Život i politika II.*, Beograd 1988, s. 66, zápis z 11. května 1968.

668 *Raspeto Kosovo. Dokumenta o Kosovu i Metohiji*, s. 72 (AJBT, KPR II-2, kart. 58).

669 *Jugoslavija 1918-1988*, s. 1118.

Ve vztahu k těmto požadavkům zaujalo nejvyšší srbské komunistické vedení dvojaký postoj. Petar Stambolić,⁶⁷⁰ jenž v té době zastával krátce funkci předsedy ÚV SKS,⁶⁷¹ na společné schůzi předsednictva a výkonného výboru ÚV SKS 27. května 1968, věnované právě ústavním novelizacím, pouze konstatoval, že ústavní komise srbského parlamentu změnu názvu kosovské autonomie prohlásila „*samosprávným právem autonomní oblasti a jejích politických institucí*“.⁶⁷² Kolë Shiroka pak v diskusi zdůvodnil, že se ke změně rozhodli proto, že slovo Metochie v albánštině neexistuje a většinovým albánským obyvatelstvem není přijímáno. Déle se kolem „Metochie“ na tomto důležitém zasedání diskuse nevedla. Srbští komunisté, kteří ostatně k srbské církevní tradici měli podobně daleko jako jejich albánští kolegové, nepovažovali změnu v tomto smyslu hodnou pozornosti. Až do přijetí ústavních doplňků v prosinci 1968 ovšem vyvolával velmi zlou krev jiný návrh OV SKS KaM, totiž aby se po vypuštění toponyma Metochie autonomie nově nazývala jako *Socialistická autonomní oblast Kosovo* (SAOK). Rozpory, do nichž byl nakonec zatažen jako arbitr i J. Broz Tito, paradoxně vyvolávalo adjektivum „socialistická“. I velmi umírněnými srbskými politiky byl tento požadavek označen jako „etatizační“, tedy že by příliš implikoval samostatnost autonomie. Přívlastek „socialistická“ byl podle srbských komunistických teoretiků již obsažen ve jménu republiky, a byly-li by takto označeny i autonomie, pak by podle nich tento fakt zpochybňoval sjednocující roli Srbska a jeho postavení republiky s autonomiemi rozvíjejícími se „v jejím rámci“. Přívlastek „socialistická“ se ale nakonec, pravděpodobně i na přání Tita, do ústavní novelizace přece jenom dostal se všemi následnými konotacemi, jimž se srbská elita snažila vzepřít.⁶⁷³

Zákon, jímž bylo z názvu oblasti odstraněno toponymum Metochie, a zaveden nový (dvojjazyčný) název Kosovo - Kosova (alb.), přijal kosovsko-metochijský parlament bezprostředně před schválením druhé vlny jugoslávských ústavních novelizací, na zasedání 26. listopadu 1968. O rok později, koncem června 1969, pak bylo po mnoha diskusích, jež vyplývaly z událostí, o nichž pojednáváme níže, v autonomii povoleno i používání

670 Petar Stambolić (1912–2007), jeden z nejvýraznějších srbských poválečných politiků a komunistických funkcionářů. Mimo členství v ÚV SKJ a předsednictvu ÚV SKS zastával v letech 1948–1957 funkci tajemníka (tehdy ve významu předsedy) SKS, do roku 1953 zároveň také funkci předsedy srbské vlády a do roku 1957 předsedy srbského parlamentu. V letech 1957–1963 byl předsedou jugoslávského parlamentu, poté, do roku 1967, předsedou federální vlády, v letech 1982–1983 se stal jugoslávským prezidentem, resp. předsedou jugoslávského prezidia. Z vysoké politiky odešel v roce 1986.

671 Poté, co toto místo opustil v únoru 1968 Dobrivoje Radosavljević, a než byl v listopadu stejného roku oficiálně zvolen Marko Nikezić.

672 AS, fond SKS-CK, 1968, kart. 12, Predsedništvo i Izvršni komitet CK SKS - zajedničke sednice. II. díl, Zapisnik sa zajedničke sednice 27. 5. 1968, diskuse Kolë Shiroka, s. 4/8 MS.

673 *Raspeto Kosovo. Dokumenta o Kosovu i Metohiji*, s. 108 (AJBT, KPR II-2, kart. 58).

symbolů albánské národnosti. „Národní“ vlajka, jejíž vyvěšování bylo až do roku 1968 považováno za projev nacionalismu a závažný přestupek proti ideologii „bratrství a jednoty“, představovala heraldického černého orla v rudém poli. Od státní vlajky sousední Albánie se lišila pouze rozměrem, což ale bylo v praxi jen těžko kontrolovatelné. Ruku v ruce s těmito změnami byla přijata i nová jazyková norma hovořící o etnonymu kosovského většinového národa. Během jednání o ústavních změnách se kosovští zákonodárci shodli na tom, že místo původního etnonyma „Šiptar“ by mělo být nadále adekvátnější používat jméno „Albáanec“.⁶⁷⁴ Jistá setrvačnost v používání slova „Šiptar“ ještě několik let přežívala zejména na nižší úrovni, v 80. letech ovšem již používání tohoto původního etnonyma získalo negativní a pohrdlivou konotaci. V dílech srbské (i vědecké) národovědecké provenience se ale na etnonymu „Šiptar“ dodnes obvykle zarytě trvá, zejména prý proto, aby byla zdůrazněna vázanost jeho nositelů na Kosovo a zpochybněna tak albánská nacionalisticko-romantická státněnárodní idea.

Jestliže tedy o názvu autonomie nebylo na společné schůzi předsednictva a výkonného výboru ÚV SKS zásadního sporu, jednání o posilování ústavních pravomocí autonomií již účastníky diskuse zcela lhostejnými nenechávalo. Pochybovat o samotném faktu, že by autonomie měly svá postavení posílit, nikoho ani nenapadlo (nebo se nikdo neodvážil). Otázkou ale bylo, kam až zajít. Předseda srbské ústavní komise Dragoslav Makrović označil ve svém výkladu dosavadní postavení autonomií jako „mezikategorii“ mezi okresy (srch. *opština*, kategorie blízcí se bývalým rakousko-uherským a poté i československým soudním okresům) jakožto základními správními jednotkami, a mezi republikami, s tím, že díky svým specifickým, zejména národnostním, vykonávají i některé funkce, jež na zbytku území zastává republika. Posílení jejich statusu mělo podle srbské ústavní komise spočívat v tom, že by jejich postavení bylo fixováno nejen srbskou ústavou, jež by jejich funkce precizně rozpracovávala, ale také, jak požadovalo vedení autonomie, ústavou federální. Federální ústava měla podle Markoviće vymezit autonomiím právo na samoorganizování, samostatné zabezpečování prostředků, jež autonomiím náleží v souladu s funkcemi ve státě, a právo na přímější zastoupení ve sněmovně národů (veće naroda) federálního parlamentu. Autonomie měly mít podle návrhu srbské ústavní komise širší možnosti vydávání předpisů, navržena byla i možnost formování vlastních nejvyšších soudů. Ústavní novelizace měly řešit také rovnoprávnost jazyků „národů a národností“. Podobně pak, jak nejvyšší srbské komunistické grémium nevěnovalo valnou pozornost změně názvu kosovsko-metochijské autonomie, považovalo za podružnou i otázku, zda se bude statut

674 Tamtéž, s. 89 (AJBT, KPR II-2, kart. 58, Izveštaj Komisije za proučavanje pitanja u vezi sa izmenama i dopunama Statuta Autonomne pokrajine Kosova i Metohije (Priština 16. září 1968).

autonomií nadále nazývat ústavou a výnosy a usnesení autonomních parlamentů zákony. V tom bylo poměrně velkorysé.⁶⁷⁵

Diskuse, která se nad ústavními návrhy v tomto nejvyšším srbském stranickém orgánu vedla, otevírala problémy, jež zůstaly nevyřešené prakticky do posledních dní Kosova a Metochie v systému federální Jugoslávie, a představovaly v následujícím období zdroj neustálého napětí jak na relaci Srbsko - autonomní oblasti, tak na relaci federace (resp. ostatní republiky) - Srbsko. V úvodním slovu k diskusi zaznělo několik témat: zda by delegace autonomií pro sněmovnu národů měly být samostatně volené s právem samostatného vystupování, nebo by měly být součástí delegace Srbska, resp. by srbská, vojvodinská a kosovská delegace měly být tři samostatné sbory, které vystupují společně pouze na základě předběžných dohod. V další praxi, po ústavních novelizacích, měla *de iure* platit možnost třetí, autonomie však *de facto* jednaly podle možnosti první a srbské vedení po počátečních špatných zkušenostech prosazovalo až do konce svých dní možnost druhou!

K možnosti povýšení autonomií na republiky bylo srbské komunistické vedení od počátku obezřetné a kritické. Stambolić ji natukl na počátku svého vystoupení, když zdůraznil, že je vždy třeba zhodnotit politický smysl požadavku na osamostatnění autonomií - je-li takové řešení nezbytné z hlediska dalšího rozvoje socialismu a demokratizace mezinárodních vztahů, nebo jedná-li se o etatistické koncepce a požadavky určité politické garnitury. Za východisko diskuse ovšem označil pojetí SRS jako jednotné, nedělitelné republiky, která má ve své struktuře také autonomie. Upozornil ale na to, že zejména v autonomních oblastech je rozšířen názor, že by se místo autonomií měly konstituovat republiky, dokonce, v případě Kosova, s vepsaným právem na sebeurčení včetně odtržení,⁶⁷⁶ jak to později ústavní novelizace, pochopitelně ale pouze pro jugoslávské republiky, kupodivu opravdu stanovovaly.⁶⁷⁷ I největší zastánci maximální afirmace albánské menšiny se na zasedání vyjadřovali pro zachování autonomií v rámci republiky. Dobrivoje Radosavljević sice zastával názor, že je třeba „*kvantitu albánské (a také maďarské) národnosti zdůraznit*“, držet se však přitom principu jednotné republiky s autonomiemi v rámci její struktury.⁶⁷⁸

675 AS, fond SKS-CK, 1968, kart. 12, Predsedništvo i Izvršni komitet CK SKS - zajedničke sednice. II. díl, Zapisnik sa zajedničke sednice 27. 5. 1968, Izlaganje Draže Markovića na savetovanju sa sekretarima opštinskih komiteta SK Srbije 15. - 16. maja 1968. g., s. 15/2-16/4.

676 Tamtéž, úvodní vystoupení Petra Stamboliće, s. 3-4.

677 Možnost „odtržení“ ovšem nebyla brána jak reálná, a proto ani ústava z roku 1974 nespécifikovala podmínky, za nichž by k „odtržení“ mohlo dojít. Při rozpadu Jugoslávie pak i z toho důvodu došlo ke konfliktům.

678 AS, fond SKS-CK, 1968, kart. 12, Predsedništvo i Izvršni komitet CK SKS - zajedničke sednice. II. díl, Zapisnik sa zajedničke sednice 27. 5. 1968, s. 4/8MS.

Posilování autonomie prosazoval neaktivněji Fadilj Hoxha. Po vystoupení svých předřečníků se ale o možnosti vytvoření kosovské republiky zřejmě neodvážil promluvit, jakkoli mezi kosovskými funkcionáři byl myšlenkou republiky nejvíce zaujat a při jiné příležitosti prosazoval i výše zmíněný princip sebeurčení pro největší jugoslávské národnostní menšiny.⁶⁷⁹ V diskusi proto pouze upozornil na to, že „národnosti“ v Jugoslávii ještě nejsou rovnoprávné, že na samotném Kosovu je albánština se srbocharvátštinou zcela nerovnoprávná, a co víc, že se i u politických představitelů většinových jugoslávských národů lze setkat s názorem, že Jugoslávie není státem národnostních menšin a národnostní menšiny proto ani nejsou a nemohou být důležitým prvkem jugoslávské státnosti. V té souvislosti neopomněl připomenout slova jugoslávského prezidenta, který při návštěvě Kosova prohlásil, že „je nutno učinit vše, aby se Šiptari v Jugoslávii cítili rovnoprávní jako všichni ostatní občané republiky“.⁶⁸⁰

Miloš Minić pak na závěr upozornil na to, že diskusi o ústavních novelizacích využijí nacionalisté k šíření svého vlivu. V tom měl pravdu. Svoji připomínkou myslel na nacionalisty srbské, což se potvrdilo již za dva dny na plenární schůzi srbského ÚV, albánští se ohlásili až o půl roku později, o to však bouřlivěji.⁶⁸¹

„Soudruzii objektivně rozdmychávají nacionalismus“. Vystoupení Dobrici Čosiće a Jovana Marjanoviće na 14. plénu ÚV SKS

Schůze předsednictva ÚV SKS, na níž zůstaly některé otázky budoucího statusu autonomií nedořešeny, vlastně připravovala plénum srbského

679 Hlavním zastáncem tohoto názoru byl kosovsko-metochijský prokurátor Rezak Šhalja, jehož prohlášení o albánském sebeurčení vyvolalo pravý politický skandál. Na jeho působení si v osobním dopise Titovi stěžoval i poválečný tajemník OV SKS KaM (a nositel titulu Národního hrdiny Jugoslávie) Pavle Jovičević, jenž Šalju přímo označil za nositele „nezdravých politických tendencí“. Působení Šalji na místě nejvyššího oblastního prokurátora se dostalo do kontradikce zejména po demonstracích na Kosovu v listopadu 1968 (viz níže), kdy měl zahájit trestní řízení proti některým zadrženým demonstrantům (v komunistické terminologii „nepřátelským živlům“), kteří ale zastávali názory a vystupovali s požadavky nepříliš odlišnými od jeho vlastního přesvědčení. *Raspeto Kosovo. Dokumenta o Kosovu i Metohiji*, s. 138-143 (AJBT, KPR II-4-b, kart. 169, dopis Pavla Jovičeviće J. Brozu Titovi z 21. ledna 1969).

680 AS, fond SKS-CK, 1968, kart. 12, Predsedništvo i Izvršni komitet CK SKS - zajedničke sednice. II. díl, Zapisnik sa zajedničke sednice 27. 5. 1968, s. 16/1DF.

681 Tamtéž, s. 9/5AB. Fadilj Hoxha k projevům nacionalismu na Kosovu dodal, v souladu s mnohokrát již zmiňovaným principem proporcionality, že na Kosovu existuje dvojí nacionalismus: z jedné strany velkoalbánský s Enverem Hoxhou jako idolem, z druhé strany srbský s idolem Aleksandrem Rankovićem. I jedni i druzí prý zpívají písně - o Rankovićovi i o Hoxhovi. Upozornil v této souvislosti na to, že projevy takového nacionalismu byly trestány v přestupkovém řízení, jež tehdy umožňovalo uložit poměrně dlouhý pobyt za mřížemi: „Kdykoli je zatkneme,“ zdůrazňoval Hoxha, „pošleme je na 10-15 dní do lapáku (doslova takto - pozn. V. Š.)!“

ÚV (29.-30. května 1968), na němž se mělo po dlouhé době jednat o problémech národnostní rovnoprávnosti (a nacionalismu), resp. o „*úkolech Svazu komunistů Srbska a realizaci politiky národnostní rovnoprávnosti v SR Srbsku*“. Zvláštní pozornost pak měla být, v souvislosti s jednáním o ústavních doplňcích, věnována rozboru ústavních a programových principů práv národností v autonomních oblastech. Diskuse na plénu se ale nakonec zvrtila v zásadní spor mezi příznivci a odpůrci decentralizačních tendencí. Vyústila sice v odmítnutí konceptu unitaristické Jugoslávie a Srbska, svár mezi těmito dvěma koncepcemi tím ovšem nebyl ani zdaleka ukončen. Ba právě naopak. Již nejbližší doba měla ukázat, že bude pro celý další vývoj na Kosovu, v Srbsku a potažmo v Jugoslávii zásadní.

Materiál k diskusi představil Radislav Nedeljković. V typicky obecných frázích materiál připouštěl skutečnost, že se v „*rozvoji národnostních vztahů a uskutečňování politiky národnostní rovnoprávnosti*“ objevily problémy, a poukazoval i na úkazy nacionalismu, jenž se měl projevat „*jako obrana byrokratismu před nástupem sil samosprávy a bezprostřední demokracie*“. Bylo to typické zjednodušené komunistické vidění, jež možnost skutečného radikálního nacionalismu nechtělo nebo nedokázalo vidět. Jako lék proti nacionalistickým projevům viděl materiál „*nutnost zasazovat se*“ o rychlejší rozvoj zaostalých oblastí, o rovnoprávný rozvoj kultury a vzdělávání národů a národností, prosazovat rovnoprávnost jazyků menšin a jeho používání ve veřejném životě a bojovat proti národní úzkoprsosti a egoismu. Pokud jde o Kosovo, konstatoval materiál, že je zapotřebí „*přijmout opatření*“ s cílem zmenšit ekonomické, kulturní i společenské rozdíly mezi Kosovem a zbytkem Srbska, podporovat rychlé vzdělávání obyvatelstva z nerozvinutých území a zejména pak vzdělávání Albánců, aby tak mohli sami převzít odpovědnost za vlastní rozvoj. Žádná nová konkrétní „*opatření*“, kromě těch, která na Kosovu již fungovala, ovšem materiál nestanovoval. V návrzích, které měl ÚV přijmout, se dále zdůrazňovala nově prosazovaná teze o tom, že jugoslávské „*národnosti*“, tedy menšiny, jsou ve všem zcela rovnoprávné s jugoslávskými národy, proto je zapotřebí zejména z „*komunistických řad*“ „*vykořenit jakýkoli projev nacionalistických či šovinistických prvků*“.⁶⁸²

S takto kvalifikovanou menšinovou politikou a s návrhy na restrukturalizování autonomií tak, jak byly projednávány na schůzi předsednictva SKS a jak se měly dostat do ústavních dodatků, se neztotožnil prominentní spisovatel a člen ÚV SKS Dobrica Ćosić.⁶⁸³ Ve svém dopředu

682 AS, fond SKS-CK, kart. 4, Stenografske beleše 14. sednice CK SK Srbije (29. - 30. květen 1968), úvodní výklad Radislava Nedeljkoviće, s 3-13.

683 Dobrica Ćosić (1921), spisovatel a akademik SANU. Po válce, v níž se jako politický komisař aktivně angažoval již od počátku partyzánského hnutí v roce 1941, zastával řadu politických funkcí. Po zmiňovaném zasedání ÚV SKS byl z politiky odstraněn, vrací se do ní v roce 1992, kdy se, jako v té době nejznámější srbský spisovatel s disidentskou kariérou, stává prezidentem Jugoslávské svazové republiky (Srbska a Černé Hory). V politickém boji s radikálním křídlem Slobodana Miloševiče však

připraveném a také avizovaném diskusním příspěvku naopak tvrdil, že „*politická fóra Srbské republiky vedla a vedou vůči menšinám a etnickým skupinám na svém území demokratickou a internacionalistickou politiku*“⁶⁸⁴ a, narážející na základní principy připravovaných ústavních dodatků vycházejících z tvůrčí dílny „vítěze“ brionského pléna Edvarda Kardelje, oponoval, že „*jednota dělnické třídy a jugoslávských národů je ve svých základech podryvána usilovnou a silnou ... nacionalistickou diferenciací*“.⁶⁸⁵ Tuto svoji tezi Čosić dále rozpracovával především na příkladu Kosova, což byla zásadní skutečnost, která Čosićův postoj diametrálně odlišovala od postojů většiny srbského stranického vedení. Čosićovo vidění kosovské situace spíše předjímalo postoje, které vůči Kosovu srbská veřejnost zaujme v 80. a 90. letech 20. století.

Na zasedání Čosić mimo jiné⁶⁸⁶ poprvé poukázal na to, jak se v Srbsku rozšířilo přesvědčení o vyhocování vztahů mezi Albánci a Srby, o vzrůstajícím pocitu ohrožení u kosovských Srbů a Černohorců, o tlaku na jejich vystěhovávání, o systematickém vytlačování Srbů a Černohorců z vedoucích míst, o snaze odborníků opustit Kosovo a Metochii, o nerovnoprávnosti před soudy a nedodržování zákonů, o výhrůžkách ve jménu národní příslušnosti. „*Jsmo povinni se vůči těmto projevům demokraticky postavit, musíme je důkladně prověřit a odpovědně o nich hovořit.*“⁶⁸⁷ Zdůraznil dále, že se nepřikládá pozornost šovinistickým náladám a nacionalistické psychóze projevující se v „šiptarské“ národnosti, že SKJ neodpovědně podceňuje iredentistické a separatistické nálady v jistých vrstvách kosovské společnosti. A zatímco srbsbí komunisté důvodně spatřují nebezpečí v srbském nacionalismu, „*komunistické vedení autonomní oblasti nepřikládá odpovídající pozornost boji proti albánskému šovini-*

spolu se srbsko-americkým premiérem Milanem Panićem prohrává, v roce 1993 je nucen odstoupit a politice se dále nevěnuje, byť svými postoji a názory její chod stále ovlivňoval (a ovlivňuje). Je pokládán (a sám se také pokládá) za jednoho z tvůrců novodobé srbské národní ideologie. Jeho románový cyklus, složený z děl *Koreni* (1957, Kořeny, č. 1957), *Deobe* I-III (1961, Dělení, č. jako Legenda o noži, 1969); *Vreme smrti* I-II, III, IV (1972, 1975, 1979, Čas smrti, č. 1977, 1979, 1985); *Grešnik* (1985, Hříšník); *Otpadnik* (1986, Odpadlík); *Vernik* (1990, Věřící) a *Vreme vlasti* (1996, Čas moci), je tolstojovský obšírnou epopejí, v níž se autor snaží pomocí historicky situované fabulace proniknout do tajů „historického poslání srbského národa“. Své názory na řešení národnostní problematiky a vypořádání se s tíživým kosovským problémem prezentuje v publikaci *Kosovo* (Bělehrad 2004), která je souborem jeho deníkových úvah, v němž na s. 10–24 také publikuje své vystoupení na 14. zasedání ÚV SKS

684 AS, fond SKS-CK, kart. 4, Stenografske beleše 14. sednice CK SK Srbije (29. - 30. květen 1968), diskuse Dobrici Čosiće, s. 94.

685 Tamtéž, s. 102.

686 Hovořil také o „antisrbských náladách“ v charvátském a slovinském prostředí, které měly „*neustále opakovat, že Srbsko si pro sebe odlamuje největší díl onoho famózního jugoslávského koláče, že jsou Srbové etatisté, unitaristé, asimilátoři, centralisté, konzervativci, že si chtějí ostatní podmaňovat, vládnout...*“. Tamtéž, s. 93.

687 Tamtéž, s. 97.

smu a iredentismu, popř. je pouze za pomoci frázi dovádí do souvztažnosti se srbským nacionalismem“.⁶⁸⁸ Kritizoval necitlivé uplatňování proporcionality za každou cenu a upozorňoval na to, že jsou „samosprávná práva národnosti postupně realizována jako práva na vytvoření státnosti a kosovské suverenity“. Na Kosovu, hřímal spisovatel, je ovšem možný pouze jugoslávský nebo albánský model státnosti. Kombinace obou je nemožná...⁶⁸⁹

Ze všech aspektů těchto problémů jsou podle Čosiće nejsložitější otázky albánská a makedonská, neboť oba národy jsou rozděleny státními hranicemi. Proto také může, upozorňoval spisovatel, myšlenka sjednocení do jednoho státu získat mezi Albánci charakter „historické avantgardy s jistou socialistickou platformou a revoluční ikonografií“.⁶⁹⁰ Aby k tomu nedošlo a aby se takovéto myšlenky nešířily, je nutné, „aby společenské vztahy v Jugoslávii měly vždy a ve všem převahu nad albánskou realitou“. Ve svém výkladu Čosić vyzval k tomu, aby se o kosovské otázce hovořilo otevřeně a bez obalu: „Srbský národ má svědomí, sílu i vůli demokraticky rozumět národním tužbám Albánců z Kosova a Metochie a podporovat jejich úsilí, ovšem pouze tehdy, je-li svou formou i obsahem demokratické, neohrožuje-li mír na Balkáně a nezávislost jugoslávského společenství, tedy pokud kosovští Albánci nebudou svoji národní suverenitu budovat nacionalistickou formou a ohrožovat tak svobodu a integritu srbského národa na Kosovu...“⁶⁹¹

Na zasedání srbského ÚV zazněl také nezvykle kritický příspěvek předního srbského historika Jovana Marjanoviće, jenž v diskusi Čosićův výklad předcházela. Historik s nelibostí hleděl zejména na plánovanou federalizaci organizační struktury SKJ - tedy na tendenci k artikulaci strany podle národů a národností.⁶⁹² V druhé části svého vystoupení se i on pustil do kosovské problematiky. Vyčítal přitom „albánským soudruhům“ z KaM, že se po kritice praktik UDB na brionském plénu více zabývají „právy, jež by měla autonomie získat, a národními symboly, než tím, že se kvůli těžké nacionální atmosféře z oblasti stahuje část starousedlého srbského a černohorského obyvatelstva, zejména inteligence“.⁶⁹³

688 Tamtéž, s. 98.

689 Tamtéž, s. 99.

690 Tamtéž, s. 104. V tomto směru měl Čosić nepopíratelně pravdu, neboť snahy o sjednocení albánského národa, vycházející z Kosova, byly vždy maskovány rigidní marxisticko-leninskou terminologií.

691 Tamtéž, s. 105.

692 Zdůraznil přitom, že „největší síla revolučního hnutí v Jugoslávii spočívala v tom, že bylo jednotné a působilo na celojugoslávské rovině, což žádná z občanských stran, byť levicového zaměření, nedokázala...“. Tamtéž, s. 77.

693 Tamtéž, s. 79. Narážel tak mj. na skutečnost, že v posledních dvou letech se v důsledku nejrůznějších tlaků z oblasti víceméně demonstrativně vystěhovala velká skupina odborníků srbské národnosti. Bylo to částečně způsobeno i ohlášenými „opakovánými volbami“ ředitelů podniků a institucí tam, kde nebyla splněna kritéria proporcionality. To samozřejmě znamenalo, že většina ředitelů Nealbánců by již nebyla na své

Vzápětí po vystoupeních Marjanoviće a Čosiće se přihlásil do diskuse předseda srbských komunistů Dobrivoje „Bobi“ Radosavljević, který odsoudil oba příspěvky jako škodlivé, ostře se lišící od oficiální komunistické linie. Přímo prohlásil, že jak metodou, tak podáním jde o způsob výkladu, který představuje „*diverzi v práci ÚV SKS*“, a je určen „*širší veřejnosti*“, s tím, že „*to soudruzi zřejmě chtěli*“.⁶⁹⁴ Skutečně přinejmenším Čosić bezesporu své vystoupení připravoval tak, aby se jeho kritika na veřejnost dostala a na skutečnosti, o nichž hovořil, obecně upozornila. V okruhu srbské inteligence, laděné více národovecky, se ostatně již několik dní dopředu vědělo, že se literát na plénum „speciálně“ připravuje.⁶⁹⁵

Po Radosavljevićově kritice pak již plénum víceméně rezignovalo na připravený program a po zbytek dne se zabývalo fakticky výhradně oběma kritickými příspěvky.

Zastánce liberálního proudu v SKS a pozdější disident Mirko Tepavac⁶⁹⁶ v diskusi zdůraznil, že Čosićova slova jsou „velkým příspěvkem“ právě k vzrůstu nacionalismu. Poměrně přesně přitom ve svém vystoupení charakterizoval teze nacionalismu jugoslávských národů: totiž že se obvykle představuje jako bojovník proti nacionalismu v jiném prostředí a omlouvá nacionalismus vlastního prostředí, jenž pouze „musí reagovat“ na segregacionismus, autonomismus atd. Velice trefná byla jeho poznámka o tom, že jestliže se v řadách národovecké inteligence zdůrazňuje Kosovo jako kolébka srbství,⁶⁹⁷ pak se albánskému etniku nepochybně nabízí jiná možnost, než „*cítit se jako podnájemníci v srbském národním státě a přijmout na vědomí, že jsou občany druhého řádu, pochopit, že pouze uznání srbské majorizace a supremace jim umožní zůstat v mís-*

místo zvolena. Toto „retroaktivní“ uplatnění principů proporcionality ovšem šlo přímo proti Titovu doporučení, o něž jsme hovořili výše (viz s. 211). Celojugoslávskou pozornost vzbudil zejména odchod dr. Zogoviće, po válce dlouho jediného příštinského chirurga, jež zmínil také Marjanovićův předřečník Mahmut Bakalli, aniž by ovšem objasnil, co Zogoviće k odchodu vedlo. Tamtéž, s. 58.

694 Tamtéž, s. 121–125.

695 Na zasedání to zdůraznil Simeonn Zatezalo. Tamtéž, s. 175.

696 Mirko Tepavac (1922), letech 1969–1972 jugoslávský ministr zahraničí, spolu s Markem Nikezićem a Latinkou Perovićovou jeden z nejvýraznějších představitelů liberálního směru v SKS. Během jugoslávské krize a válečných konfliktů na území bývalé SFRJ patřil k představitelům projugoslávských mírových iniciativ, mj. jako předseda Evropského hnutí a Fóra pro mezinárodní vztahy.

697 Čosić sám takovoto pojetí alespoň ve svém projevu nezastával, byť samozřejmě zdůraznil, že Srbové a Černohorci Kosovo nedobyli válkou na Albánkách – nejsou tedy okupanti a dobyvatelé – ale je to jejich stará vlast. Odmítl tehdy sice, že srbskou politiku na Kosovu lze zakládat na historickém právu či na konceptu Pečského patriarchátu, zároveň však podtrhl, že také „*Šiptari Kosova a Metochie nesmí zapominat, že s nimi Srbové na Kosovu po staletí žijí, že tam byla vytvořena velká díla srbské středověké kultury a vznikl tam srbský národně osvobodenecký mýtus, že za osvobození Kosova a Metochie položil srbský národ mnoho obětí a do jeho rozvoje uložil velké prostředky*.“ Tamtéž, s. 106.

tech a regionech, kde dnes žijí“.⁶⁹⁸ Moment historického práva, jakkoli se od něj spisovatel ve své diskusi ohradil, který se od Čosićova vystoupení stal jednou ze základních premis srbského národovectví ve vztahu ke Kosovu, napadl i Petar Stambolić, jemuž podle jeho slov nejvíce vadilo právě zdůrazňování toho, co je čí kolébka a kdo kde žil před stovkami let...⁶⁹⁹

Oba protagonisté do té doby na vrcholném komunistickém jednání zcela nevídané a „skandální“ debaty byli obviněni, ostatně přesně v souladu s tím, co jsme předestřeli ve výkladu o zidealizovaných principech etnické dominance (viz s. 212n.), z propagace srbského nacionalismu. Čosić byl nejspíš vždy „národovecky“ orientován, tehdy ovšem ještě spíše nikoli extrémně. Během svého výkladu totiž zároveň upozorňoval, samozřejmě za pomoci dobově zabarvené komunistické terminologie (a možná jenom proto, aby zmírnil dopad svých tvrzení), na nebezpečí, které může vyvstat v případě, že „*demokratické síly socialismu nezvítězí nad byrokratickými a maloměšťskými silami a živly*“. V tom případě by se totiž mohl podle Čosiće „*v srbské společnosti rozhořet starý historický cíl a národní ideál - sjednocení srbského národa do jednoho státu*“.⁷⁰⁰ Srbský nacionalismus probuzený jako reakce na výše uvedené trendy by pak měl podle něj nedozírné negativní následky. V tom se ovšem shodoval se svým ideovým protivníkem Mirko Tepavcem, který v souvislosti s Čosićovými argumenty vyslovil prorocký názor, že nejjistější cestou k tomu, jak způsobit Srbsku a srbskému národu trvalé a neodstranitelné škody, je propagovat srbský nacionalismus.

Čosić se ukázal jako dobrý prorok. Předpověděl něco, k čemu v 80. letech skutečně začalo docházet a co na počátku 90. let skutečně vyústilo v ony „*nepředvídatelné negativní důsledky*“. Důsledky, jimž ale on sám svou činností a svými myšlenkami a publikacemi z pozdější doby do značné míry dopomohl. V době 14. pléna ÚV SKS sice navenek ještě proti nacionalismu vystupoval, nicméně jeho vztah ke kosovské otázce a rozčarování (kon)federální Jugoslávii, která začala vznikat po Rankovićově pádu, jej vedlo přímou cestou k tradičnímu srbskému národovectví, jehož se postupem doby stal „patriarchou“ a hlavním mluvčím. Čosićova evoluce od „rankovićovce“ do hlavního ideologa Velkého Srbska je typickým příkladem myšlenkového vývoje, jímž prošla celá řada srbských levicových intelektuálů.

Ve shodě s tradicemi strany v případech klíčových ideologicko-politických názorových střetů byly vzápětí zpracovány *Závěry ÚV SKS o politických postojích Jovana Marjanoviće a Dobrići Čosiće*, v nichž se ÚV vůči jejich politickým názorům ohrazuje. Čosićovy postoje byly shledány nebezpečnější, přímo v rozporu s „*programovými postoji a pozitivními*

698 Tamtéž, s. 142–148.

699 Tamtéž, s. 352.

700 Tamtéž, s. 103.

texty SKJ o národnostní politice“. Podle Závěrů měly dokonce „diskvalifikovat snažení SKS o odstraňování nedůslednosti, slabosti a deformací, které se projevovaly před brionským plénem a VI. zasedáním ÚV SKS“. Názory obou byly označeny jako „objektivně rozdmýchávající nacionalismus, zasévající podezření a vedoucí k narušování jednoty v SK“. ÚV také „energicky“ odsoudil „pomluvy“ směřované komunistům autonomních oblastí a zejména AO KaM...⁷⁰¹

ÚV SKS takto s vaničkou vylil i dítě. Spolu s unitaristickými názory obou protagonistů si také zacpal uši před zprávami o excesech, k nimž v oblasti pozitivně docházelo a které si oba řečníci nevymysleli. Zprávy o nich označil jako pomluvy a nacionalistické či dokonce velkosrbské provokace a takto s nimi také, až na výjimky, nakládal přinejmenším do albánských demonstrací na jaře roku 1981. Tím samozřejmě otevřel dveře skutečně nacionalistickým výkladů kosovské skutečnosti a z Dobrici Čosiće, jenž byl potrestán vyloučením z ÚV (a později sám z SKJ vystoupil), učinil disidenta, jehož tehdejší názory byly v pozdějších letech označovány jako vizionářské.⁷⁰²

Demonstrace roku 1968

Den poté, co kosovský parlament přijal 26. listopadu 1968 usnesení o přejmenování autonomie z Kosova a Metochie na Kosovo - Kosova a vedoucí představitelé oblasti odjeli oslavovat 25. výročí II. zasedání AVNOJ do bosenského Jajce, došlo na Kosovu k největší krizi po konci druhé světové války, která s předcházejícími jednáními o ústavních novelizacích úzce souvisela. O ústavních dodatcích se totiž, „v duchu samosprávného socialismu“, podobně jako jinde v Jugoslávii, diskutovalo na nejrůznějších fórech i na Kosovu. Na všech těchto jednáních se pochopitelně objevoval požadavek na změnu kosovsko-metochijského statusu na republiku. Bylo přitom, jak přiznal šéf kosovských komunistů Velli Deva při audienci u J. Broze Tita 24. října 1968, „mnoho demagogie a šovinistických a nacionalistických projevů“. Vrchol „novelizačního hnutí“ se shodou okolností na Kosovu překrýval se srpnovými událostmi v ČSSR, takže se kosovské vedení, podle slov Devy, ani nemohlo „náležitě“ angažovat při objasňování „československých událostí“, neboť bylo zcela zau-

701 *Jugoslavija 1918-1988*, s. 1120. Také *Savez komunista u borbi za nacionalnu ravnopravnost*. Beograd 1968, s. 314-315.

702 Sám Čosić se ke svému tehdejšímu projevu dodnes hrdě hlásí. V předmluvě k vydání svých deníkových zápisků o Kosovu (*Kosovo*, Beograd 2004) píše, že na sebe vědomě vzal „kosovský kříž“ a titul „ideologa srbského nacionalismu“, který mu udělili „Titovi komunisté“, a po krachu Jugoslávie potvrdili „noví antikomunisté, světoobčané, tzv. nezávislí novináři a placení funkcionáři nejrůznějších nevládních organizací...“ (s. 10).

jato „řešením problémů vyplývajících ze zdůrazňování požadavku na vytvoření kosovské republiky“.⁷⁰³ Hlasy zaznívající na shromážděních byly velmi pragmatické. Viděly v republice možnost získat pro Kosovo takové prostředky jako přibližně stejně lidnatá republika Makedonie, a především pak možnost odstranění pocitu nespravedlnosti a nerovnoprávnosti s okolím, jenž byl na Kosovu velmi rozšířen. Mnozí Albánci měli dojem, že dokud se Kosovo nestane republikou, nebude možno hovořit o plné rovnoprávnosti Albánců s ostatními jugoslávskými národy.

Názory, zaznívající v sálech při diskusích, se v několika případech přelily i do ulic. Malé lokální demonstrace v Prizrenu (6. října, podle zprávy OV SKS KaM s 200 účastníky), v Suve Rece (8. října, několik desítek účastníků) a v Peći (19. října, 150 účastníků), (v Kosovské Mitrovici policie pokus o shromáždění překazila hned v počátku) upozornily na to, že situace v oblasti je v souvislosti s „novelizačními diskusemi“ značně zelektrizovaná. Na demonstracích zaznívala etatistická hesla typu „*Chceme republiku, chceme ústavu*“, provázená provoláváním slávy Titovi a „bratrství a jednotě“. Je zajímavé, že těmto akcím prakticky nebyla věnována velká pozornost, přestože účastníci demonstrací byli především mladí lidé, nejčastěji středoškolští studenti, vedení mnohdy dokonce i svými profesory (jako v případě Suve Reky). Velli Deva shromáždění sice na setkání s Titem označil za nebezpečný pokus „*reakčních sil zavléci albánské masy do konfliktu se SKJ*“ a získat na svou stranu mládež, jeho hodnocení ale nezaznělo veřejně a ani Tito události nijak nekomentoval.⁷⁰⁴

Celé „demonstrační hnutí“ za „Republiku Kosovo“ vyvrcholilo 27. listopadu, v předvečer státního svátku Albánie, známého jako Den vlajky. Tehdy propukly masovější demonstrace také v hlavním městě Prištině.⁷⁰⁵ Podle hodnocení některých srbských historiků komunistické éry šlo o „*první masové vystoupením nepřítele po konci války*“.⁷⁰⁶ Takovéto hodnocení je pochopitelně příliš vyhocené, demonstrace však jednoznačně ukázaly, že situace v oblasti není ani zdaleka tak idylická, jak ji líčila média i vedoucí komunističtí představitelé autonomie. Jednou z hlavních příčin demonstrací, organizovaných částí albánských intelektuálů z prištinské univerzity, byla zcela jistě nespokojenost se skutečností, že pro své požadavky po kosovské republice nezískali větší podporu kosovského komunistického vedení.

703 *Raspeto Kosovo. Dokumenta o Kosovu i Metohiji*, s. 98–101 (AJBT, KPR II-2, kart. 58. Zápis o rozhovoru J. Broze Tita s delegací oblastního výboru SKS pro Kosovo a Metochii, 24. října 1968).

704 Tamtéž, s. 98–101 (AJBT, KPR II-2, kart. 58, zápis o rozhovoru J. Broze Tita s delegací oblastního výboru SKS pro Kosovo a Metochii 24. října 1968).

705 *Demonstracije 1968. i zahtevi za republiku*. Glas javnosti (Beograd), 12. března 2007, rubrika Feljton.

706 *Jugoslavija 1918–1988*, s. 1120.

Demonstrace sice začaly kolem poledne v Gnjilanech, poté propukly v Uroševci a Podujevu, centrem hnutí se ale stalo hlavní město oblasti Priština. Zde se na filozofické fakultě kolem šestnácté hodiny shromáždilo kolem 1 000 studentů a středoškoláků (ve jmenovaných provinčních městech se počet demonstrantů pohyboval do 300),⁷⁰⁷ kteří se vydali do centra města. K demonstrantům se, podle zprávy ze společného zasedání srbského stranického i státního vedení z 5. prosince, měli přidat také „ředitelé některých státních podniků na Kosovu, určitý počet advokátů, středoškolští i vysokoškolští profesori, a dokonce i někteří důstojníci JLA albánské národnosti“.⁷⁰⁸ Na náměstí před divadlem se střídali mluvčí na improvizované tribuně. Odtud se pak demonstranti vydali ke kasárnám, byli však zastaveni pod pohrůžkou, že v kasárnách stacionovaná jednotka použije zbraně. Pokoušeli se dostat také do budovy oblastního parlamentu a do budovy OV SKS, policie však těmto excesům zamezila. Mezitím se k demonstrantům přidávaly skupiny příjíždějící z Uroševce, Prizrenu, Peče či z oblasti Drenice.

V té době již mnohatisícová masa páčila jugoslávské vlajky, nad jejich hlavami se třepotaly vlajky albánské, provolávala se sláva Enveru Hoxhovi a Albánii. Bylo slyšet pokřiky proti „srbským utlačovatelům“, řečníci na tribuně hovořili o koloniální politice vůči Kosovu, požadovali dokonce, aby k autonomii byly připojeny oblasti osídlené albánským etnikem i z jiných republik. Některá hesla, jež demonstranti nosili či skandovali, byla velmi radikální: kromě volání po republice byly slyšet slogany jako „Sebeurčení a odtržení“, „Ať žije Enver Hoxha“, „Požadujeme připojení k Albánii“, na druhé straně ovšem nechybělo ani provolávání slávy J. Brozu Titovi.

Demonstrace bylo z hlediska mocenského těžko zastavit jak vzhledem k tomu, že podobné studentské akce pár měsíců před tím probíhaly i v Bělehradě (a i jinde v Evropě), tak především proto, že by policejní zásah proti demonstrantům mohl připomínat doby zvláště UDB, kritizované po brnském plénu. Nakonec ovšem posílené oddíly policie demonstraci poměrně brutálně rozehnaly. Při srážkách s policií bylo zraněno 10 policistů a pochopitelně mnohem více demonstrantů. Z obou stran údajně došlo i k výstřelům! Jeden demonstrant, žák střední školy, přitom zahynul.⁷⁰⁹

Nová vlna demonstrací se následujícího dne již neuskutečnila, neboť do města vjela kolona tanků a dalších jednotek Jugoslávské lidové armády.⁷¹⁰ Na kosovské události ale, byť ne bezprostředně, navazovaly

707 AS, fond SKS-CK, 1968, kart. 51, Informativna služba CK SKS - informacije o studentskim demonstracijama (V), složka Informacija sekretarijata CK SKS o demonstracijama u AP Kosovu Metohiji.

708 Tamtéž.

709 Tamtéž.

710 *Jugoslavija 1918-1988*, s. 1120.

demonstrace v sousední Makedonii, které měly své centrum v Tetovu, ale uskutečnily se i v Gostivaru, Kičevu a jinde. V tisku se při té příležitosti dokonce objevily články, že se demonstranti pokusili vyvolat občanskou válku (a taková hesla při demonstracích také skutečně zazněla), propagovat se během nich měla také idea o připojení části území Makedonie obývané Albánci ke kosovské autonomii (republice).

O propojení mezi demonstracemi z 22. a 23. prosince v Makedonii a listopadovými na Kosovu nikdo nepochyboval. Společným jmenovatelem obou akcí bylo provolávání hesla „*Kosovo republika*“, jímž ovšem nebylo myšleno pouze statutární povýšení autonomie, ale také její rozšíření o další oblasti osídlené albánským etnikem, tedy o přičlenění západní Makedonie a albánských oblastí jihovýchodní Černé Hory, popř. i o albánské okresy v jižním Srbsku.⁷¹¹

Hodnocení demonstrací

Obě demonstrační hnutí byla samozřejmě označena jako nacionalistická a jugoslávskému socialismu nadměru nebezpečná. Symptomatická byla reakce OV SKS Kosova, jež demonstrace označila za akci spojených sil politických protivníků všech barev, „*počínaje zahraničními agenturami přes zbytky reakčních sil a šovinistů až po různé devianty uvnitř SK*“, jejichž „*dáberským plánem*“ bylo co nejvíce uškodit afirmaci Albánců a úsilí o zlepšení vztahů mezi jugoslávskými národy a národnostmi.⁷¹² Přes veškerou teatrálnost a typickou komunistickou slovní ekvilibristiku ovšem prohlášení OV nepostrádá několik důležitých informací skrytých do obvyklých frází. Jednou z nich je poukaz na to, že se hybatelé nacionalismu „*kryjí za inteligenci a pokoušejí se proradně svoji platformu prohlásit platformou albánské inteligence*“. Jinými slovy tedy z rezoluce vyplývá, že přinejmenším část mladé albánské inteligence není imunní vůči myšlenkám nacionalismu a iredenty, či je dokonce přímo jejich hybatelem. Druhá docela zásadní informace se skrývá ve větě, že „*reakčním silám vyhovuje, že v SK existují cizí, zejména nacionalistické ideové a po-*

⁷¹¹ STAMOVA, Marijana Nikolova: *Albánská menšina v Makedonii: specifické vlastnosti, aspekty a problémy* (1944-1974). Slovanský přehled 92 (2006), s. 241-242.

⁷¹² AS, fond SKS-CK, 1968, kart. 51, Informativna služba CK SKS - informace o studentskim demonstracijama (V), složka Informacija sekretarijata CK SKS o demonstracijama u AP Kosovu Metohiji, materiál *Proglas PK SKS Kosova a Metohije povodom demonstracija 28. XI 1968.*, s. 2-3. Ve všech materiálech a hodnoceních demonstrací je vidět až křečovitá snaha o nacionální proporcionalitu, i pokud jde o nepřátelské síly. Jedním dechem s výše uvedenou charakteristikou demonstrací je možná ještě přísněji odsouzena „*budoucí*“ činnost „*šovinistických živlů z řad srbského a černohorského národa*“, které demonstrace využijí k „*vyvolávání nenávisti a nedůvěry vůči albánskému národu a jeho pokrokovým silám*“. Nic takového se sice ještě nestalo, ale zpráva již stanovuje srbským komunistům jako „*prvořadou povinnost*“ bojovat proti těmto (v té chvíli ještě potenciálním, byť vysoce pravděpodobným, a jak se později ukázalo i reálným) jevům a posilovat „*důvěru v albánský národ*“.

litické pozice a na nich založené chování“. OV tedy nepřímou přiznává, že v řadách SKS Kosova je hodně těch, kteří své členství ve skutečnosti využívají k nacionalistickým cílům.⁷¹³

Informace z prohlášení OV SKS KaM dobře doplňuje speciální zpráva analytiků ÚV SKJ, jež poukazuje na to, že ilegální schůzky, na nichž se demonstrace připravovaly, prý patřičné služby registrovaly v průběhu celého roku 1968, vědělo prý se i to, že hlavní snaha a cíl hnutí má být soustředěna na podporu formování kosovské republiky a další „podružnější“ záležitosti, jako bylo právo na vyvěšování albánské vlajky s černým orlem v rudém poli atd. Vědělo se prý i o přesném datu, kdy měly demonstrace propuknout.⁷¹⁴ Nešlo tedy v žádném případě o akci náhodnou a spontánní. Proč se však proti organizátorům nezasáhlo dříve, již ale zpráva neuvádí.⁷¹⁵ Pravděpodobně i z toho důvodu, že se informacím nové SDB příliš nevěřilo a samotná služba byla po brionském plénu na Kosovu v hluboké defenzivě.⁷¹⁶ Svědčí o tom i fakt, že po demonstracích předseda kosovských komunistů Velli Deva sebekriticky přiznal, že o přípravách byl informován, ale zdrojům nevěřil.⁷¹⁷

Po kosovských demonstracích, jež se uskutečnily pouze několik měsíců po v té době již proslulém vystoupení Dobrici Čosiće na plénu ÚV SKS, se v samotném Srbsku začalo hovořit o tom, že ti, kteří upozorňovali na nacionalistické jevy přítomné na Kosovu, měli pravdu a byli tedy neprávem obviňováni. Ozývaly se dokonce hlasy, že „Šiptarům“ byla dána práva příliš brzy! Informativní materiál ÚV SKS v souvislosti s tím pouze rezignovaně konstatuje, že kdyby se na toto téma provedla anketa,

⁷¹³ Tamtéž.

⁷¹⁴ Tehdejší srbský ministr vnitra Slavko Zečević ve svých pamětech vzpomíná, že po studentských demonstracích v Bělehradě, k nimž došlo v prvních deseti dnech června 1968, se uskutečnilo další setkání Tita s kosovskou delegací, tentokrát v Prokuplji. Již tehdy prý upozornil Fadilja Hoxhu, že se na celém Kosovu a Metochii na 28. listopad připravují demonstrace, což prý Hoxha příkře odmítl a na Zečeviće si u Tita rozhořčeně stěžoval. Viz ZEČEVIĆ, Slavko: *Studenti u Kozaračkom kolu*, http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:276544-Studenti-u-kozara26gkom-kolu.

⁷¹⁵ STAMOVA, M.: *Albánská menšina v Makedonii: specifické vlastnosti, aspekty a problémy (1944-1974)*, s. 241-242. Autorka představuje analytický dokument ÚV SKJ o demonstracích v SAO Kosovo a v SR Makedonii z Archivu Jugoslávie. O tom, že se o demonstracích předem vědělo, hovořila také delegace federální SDB na setkání s J. Brozem Titem 22. dubna 1971. *Raspeto Kosovo. Dokumenta o Kosovu i Metohiji*, s. 157 (AJBT, KPR II-2, kart. 69).

⁷¹⁶ Tehdejší ředitel bělehradské televize Zdravko Vuković ve svých pamětech uvádí, že Velli Deva byl o přípravě demonstrací informován měsíc před jejich propuknutím ředitelem srbské SDB Rajkem Djakovićem, jehož o svých poznatcích v tomto smyslu zpravil právě šéf kosovské SDB Mehmet Sosi. Velli Deva měl Djakovićovi odpovědět: „Copak, Rajko, i ty sedáš na lep Sosovym informacijm jako stara UDB?“. Tato věta, je-li samozřejmě autentická, výstižně dokládá, že se informace SDB na Kosovu v „pobrionské době“ příliš necenily. Viz VUKOVIĆ, Zdravko: *Od deformacija SDB do maspoka i liberalizma - Moji stenografski zapisi 1966-1972*. Beograd 1989, s. 114.

⁷¹⁷ Viz LOPUŠINA, Marko: *Ubij bliznjeg svog I/II*. <http://bokisingl.wordpress.com/2009/09/07/o-drzavnoj-bezbednosti-dvadesettreci-deo>.

většina dotazovaných by postoje D. Čosiće a J. Marjanoviće schválila.⁷¹⁸ Otevřeně se poukazovalo také na to, že při hodnocení demonstrací se vždy kritizoval albánský i srbský nacionalismus, byť bylo zřejmé, že organizátoři demonstrací byli výhradně nacionalisté albánští.⁷¹⁹

Nastupující srbské stranické vedení v čele s Markem Nikezićem a Latinkou Perovićovou, označované později jako liberální (byť ke skutečnému liberalismu mělo daleko), jež se ujalo funkce bezprostředně před propuknutím demonstrací, 26. října 1968, se muselo s takovými výzvami „ideologicky“ vyrovnat. Nikezićova skupina se postavila k problému s maximální rozvahou. Zatímco kosovské komunistické vedení v čele s Vellim Devou označilo demonstrace za nepřátelské a kontrarevoluční, srbské vedení se tomuto označení bránilo a nedovolilo, aby v srbské společnosti vznikly na základě albánských demonstrací revanšistické nálady.⁷²⁰

Nové vedení proto rozvinulo tezi o střetu dvou obrazů socialismu – demokratického a samosprávného, prosazujícího konsekventní politiku národnostní rovnoprávnosti na jedné straně, a byrokratického, unitárního (tj. antibrionského, vystupujícího proti ústavním novelizacím), hegemonistického (utlačovatelského) a ve své podstatě jdoucího proti komunistickým principům, prosazujícího politiku formování nacionalistických sil jedné národnosti vůči druhé, na straně druhé.⁷²¹

I proto, aby vynikla „demokratičnost“ vládnoucí komunisticko-liberální opce, nedošlo v autonomii po demonstracích, na rozdíl od Makedonie, prakticky k žádným politickým procesům. V souvislosti s tím se začalo dokonce poukazovat na to, že se v Jugoslávii vůči nacionalismu vedou dvě politiky – jedna v Srbsku a druhá v Makedonii! I v nejvyšších jugoslávských kruzích se hovořilo o tom, že srbské vedení je více nakloněno vést boj proti albánskému separatismu spíše politickými prostředky, zatímco makedonské vedení je zastáncem použití síly a metod tvrdé ru-

718 AS, fond SKS-CK, rok 1968–1970, kart. 149, Komisija CK SKS za informisanje i propagandu - informacije o aktualnim događajima. V. díl, složka Informativna služba CK SKS, materiál *Informacija o reagovanjima na događanje na Kosovu i Metohiji* (2. prosince 1968).

719 Tamtéž, složka Komisija za žalbe CK SKS, materiál *Informacija o žalbama sa Kosova Centralnom komitetu SK Srbije u vremenu od Šestog kongresa SKS do 16. januara 1968. godine*. Zpráva podána 18. ledna 1969.

720 Viz např. Nijaz DURAKOVIĆ, *Izetbegović nije želio znati da se na Bosnu priprema agresija?* Radio slobodna Evropa (dále jen RFE) 19. 5. 2000. Viz www.danas.org/programi/interview/000/05/200051913253.asp. O liberálech a jejich pádu více viz např. *Prélom '72. Uzroci i posledice pada srpskih (komunističkih) liberala oktobra 1972. godine*. Beograd 2003.

721 Viz AS, fond SKS-CK, 1966–1972, kart. 151, Komisija CK SKS za informisanje i propagandu. VII. díl, složka Analitičko odeljenje CK SKS, materiál *Izbor stavova o međunacionalnim odnosima i nacionalizmu*. Červen 1972, vystoupení Latinky Perovićové na II. zasedání ÚV SKS 5. prosince 1968, s. 29.

ky.⁷²² Ovšem i sám Josip Broz Tito se v tomto případě klonil jednoznačně k srbskému přístupu. Jeho v podstatě jediná reakce na demonstrace spočívala v prohlášení, že význam událostí není třeba dramatizovat.⁷²³

Kosovo po demonstracích

Na stranických schůzích v Srbsku, o „hlasu lidu“ ani nemluvě, se ale velice brzy začaly ozývat názory, že „*demonstrace byly nedostatečně odsouzeny*“. Poukazovalo se přitom na „tvrďý“ postup vůči Rankovičovi a jeho „skupině“ a také na veřejné odsouzení Čosiće a Marjanoviće.⁷²⁴

V souvislosti s demonstracemi se ke kritice celkové situace na Kosovu, byť neverejné, odhodlal také velmi povolaný muž, jugoslávský národní hrdina, první předseda Národně osvobozenického výboru Kosova a Metochie a signatář bujanské rezoluce Pavle Jovičević. V dopise J. Brozu Titovi upozorňoval na několik bezpečnostně-ideologických problémů, neprincipiálnost politiky vedené na Kosovu i na mezičetnické napětí, které je v oblasti cítit.⁷²⁵ Z prvního problémového okruhu poukázal především na skutečnost, že vězení již bez výjimky opustili všichni po válce souzení „*ballisté, iredentisté a další nepřátelé*“, kteří se nyní jednak mstí těm, co umožnili jejich odhalení a zatčení, jednak se přidávají k novým nacionalistickým aktivistům. Problémem měl být i ilegální provoz na metochijsko-albánské hranici, již nikdo nekontroloval a do země se tak měl nerušeně dostávat protistátní materiál. Po brionském plénu byla podle Jovičeviće SDB v autonomii zcela nefunkční. Svědčit o tom měla i skutečnost, že původci demonstrací zůstali skryti a nedošlo v souvislosti s nimi k odhalení žádné další „nepřátelské organizace“. Na Kosovu mělo být, zdůrazňoval národní hrdina, velmi rozšířené heslo „*vše co lze legálně vybojovat, je zapotřebí vybojovat, to ostatní se získá ozbrojeným bojem...(!)*“.

Za původce demonstrací označil Jovičević „*neodpovědné a nemarxisticky vedené diskuse o sebeurčení a vytvoření kosovské republiky...*“. Na kosovských politických fórech se sice podle něj dochází „*ke správným a odpovědným závěrům*“, ty ovšem zůstávají pouze v teoretické rovině a do praxe se nijak nepromítají. Jovičević evidentně volal po vládě tvrdší

722 *Raspeto Kosovo. Dokumenta o Kosovu i Metohiji*, s. 141, ediční pozn. 6 (AJBT, KPR II-4-b, kart. 169, dopis Pavla Jovičeviće J. Brozu Titovi z 21. ledna 1969).

723 Oficiální list *Borba* přenesl 1. prosince 1968 jeho slova o tom, že při demonstracích „*jedna skupina pošvala malou část mládeže a studentů, a ti pak rozbíjeli výlohy, podobně jak se to děje na Západě nebo téměř ve všech zemích... Tak co je tu třeba dramatizovat?*“

724 AS, fond SKS-CK, rok 1968-1970, kart.149, Komisija CK SKS za informisanje i propagandu - informacije o aktualnim događajima. V. díl, složka Komisija za žalbe CK SKS, materiál *Informacija o žalbama sa Kosova Centralnom komitetu SK Srbije u vremenu od Šestog kongresa SKS do 16. januara 1968. godine*. Zpráva podána 18. ledna 1969.

725 *Raspeto Kosovo. Dokumenta o Kosovu i Metohiji*, s. 138-143 (AJBT, KPR II-4-b, kart. 169, dopis Pavla Jovičeviće J. Brozu Titovi z 21. ledna 1969).

ruky, když Tita upozorňoval na to, že se nic nepodniká ani proti „nepřátelským živlům“ z řad pedagogů a dalších osvětových pracovníků, jimž je svěřena výchova mladé generace, natož pak vůči členům SKJ, kteří se tak či onak „kompromitovali“ účastí v demonstračním hnutí. Na skutečnost, že po brionském plénu přišlo do politiky hodně „kádru“ bez zkušeností a především nedostatečně spolehlivých a loyálních, ale upozorňoval i zmiňovaný již analytický materiál ÚV SKJ.⁷²⁶

Pokud jde o mezinárodní vztahy, poukazoval Jovičević na to, že v oblasti je podle etnického švu rozštěpena i komunistická strana, natož pak většina obyvatelstva. Nacionalismus byl podle něj na vzestupu v řadách všech národností a projevoval se dokonce i vraždami na etnickém principu, k nimž mělo dojít v Istoku, Uroševci, Klině, Vitině, Vučitrnu i na jiných místech! Jovičević, podobně jako půl roku předtím Ćosić a Marjanović, opět hovořil o tom, že „nepřátelské síly“ provádějí nátlak na srbské a černohorské obyvatelstvo, cílený na jejich vystěhování, a to nejen z vesnic, ale i z měst. Zdůraznil v té souvislosti opět odchod vzdělaných odborníků, jenž podle jeho názoru oblast na vzdělané specialisty i tak chudou do budoucna ještě více oslabí.

Jovičevićovy poznatky potvrzoval materiál vypracovaný analytikem Blagojem Danilovićem v roce 1969, který dokazoval, že jen v roce 1968 odešlo z Trepči 215 odborníků, počínaje mistry s maturitou a vysokoškolskými odborníky konče. Na jejich místo mělo přijít výrazně méně lidí, většinou začátečníků. Obvykle se hovořilo o tom, že tito lidé odcházeli „na lepší“, nechyběly však hlasy upozorňující, že v podniku byla oslabená pracovní morálka. Jako zcela běžné projevy zpráva konstatovala odmítání poslušnosti během práce, vydírání, fyzické i psychické hrozby a uváděla i případy, kdy „*dělníci se špatnou morálkou*“ měli dokonce fyzicky napadat mistry a inženýry, aniž by je rady pracovních kolektivů následně vyloučily z práce. Na denním pořádku bylo podle zprávy v dolech Stari Trg, Kišnica, Novo Brdo a v navazujících provozech chemického průmyslu a elektrolýzy zinku přehnané poukazování na nevyhovující národnostní strukturu zaměstnaných, nekritické zdůrazňování chyb odborníků srbské a černohorské národnosti a požadavky, aby byli bezdůvodně propuštěni vedoucí pracovníci, kteří nebyli albánské národnosti a na jejich místo nastoupili Albánci. To vše samozřejmě vytvářelo psychózu stálého nátlaku a nejistoty.⁷²⁷

726 STAMOVA, M. N.: *Albánská menšina v Makedonii: specifické vlastnosti, aspekty a problémy* (1944-1974), s. 241-242.

727 Z celkového počtu zaměstnaných v Trepči činili příslušníci albánské národnosti 41 % a v provozech a službách v oblasti více než polovinu. V kategorii odborných pracovníků byla podle zprávy účast příslušníků albánské menšiny menší - od 39 % v kategorii kvalifikovaných a vysoce kvalifikovaných, po 17 % v kategorii vysokého, vyššího středního a středního vzdělání. Viz AS, fond SKS-CK, 1968-1970, kart. 149, Komisija CK SKS za informisanje i propagandu - informacije o aktualnim događajima. V.

Jovičević vkládal naděje do tehdejšího šéfa kosovské stranické organizace Velliho Devy a do liberálního kosovsko-tureckého politika Kadri Reufiho, jejichž práci ale měla výrazně ztěžovat zmiňovaná již nejednotnost kosovsko-metochijských komunistů. Vyslovil přitom velmi kacířskou myšlenku, že se totiž „*progresivní síly na Kosovu... nejsou s to samy vypořádat s nepřátelskou aktivitou!*“. Oblasti bylo nutno podle Jovičeviće politicky pomoci jak ze SRS, tak z federace. Pro začátek mělo stačit, aby se na Kosovo vrátili někteří funkcionáři, kteří byli odvoláni na vyšší posty do federace – Kolë Shiroka, Blažo Radonjić a Orhan Nevzati, tedy politici, kteří se veřejně snažili vystupovat proti národnostní nesnášenlivosti. Orhan Nevzati⁷²⁸ nedlouho před tím, 23. května 1968, publikoval v *Rilindji* neobvyčejně otevřený rozhovor, v němž upozorňoval na projevy nacionalismu v oblasti a kritizoval oblastní vedení, že k nim nedokáže zaujmout rozhodnější stanovisko.⁷²⁹

Jednání o projevech nacionalismu způsobilo na 28. zasedání OV SKS KaM v roce 1971 další politický skandál, jenž měl ohlas v celé Jugoslávii. Na problémy majorizace albánského obyvatelstva a nedobré národnostní relace na plénu upozorňovali srbští poslanci Novica Stojanović, Miloš Sekulović, Jovan Pečenović a Jovo Šotra.⁷³⁰ V rozpoutané diskusi byli

díl, složka Informacije o aktuelnim događajima – novembar-decembar, materiál *Masovan odlazak stručnjaka sa Kosova.*

728 Tento vzdělaný potomek staré kosovské turecko-albánské rodiny po svém politickém pádu působil jako význačný advokát obžalovaných v politických procesech. Proslavil se mj. jako advokát obžalovaných na soudu se skupinou Aliji Izetbegoviće v roce 1983. Později se angažoval také v nevládních mírových a lidskoprávních organizacích.

729 *Nationalist Excesses in the Kosovo-Metohia Region.* Radio Free Europe Research, Communist Area, Yugoslavia (Kosovo-Metohia): Nationalities, Culture, Foreign relations, 30. květen 1968. <http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/111-1-272.shtml>. Analytik RFE „Lz“ rozhovor Orhana Nevzetihio dokonce označuje na jugoslávské poměry jako překvapivě upřímný, odhalující nezdravý vývoj v autonomii, poznamenaný vyhocenými nacionalistickými excesy. Nacionalistické projevy, podle analytika, byly vyvolány buďto náhlým pocitem větší svobody projevu a národní emancipace po brionském plénu, a v tom případě by mohly s postupem času odeznít, nebo, domnívá se, to může být fenomén, jehož kořeny jsou hlubší a jež by mohly uspokojivě vyřešit pouze rychlé, ale uvážlivé akce. Ve skutečnosti šlo o kombinaci obou uvedených faktorů. Přesvědčivá akce SK však tehdy ani v dalších letech nepřišla.

730 Kosovská delegace představovala výsledky tohoto zasedání, jež vzbudilo „hlasy nejednoty“ jugoslávskou pozornost, také na jednání s J. Brozem Titem. Na Titovu otázku, jak se může vykonávat nátlak např. na Srba, aby se při sčítání vyjádřil jako Albánc, odpověděl nový šéf kosovských komunistů Mahmut Bakalli, že členové OV, jež hovořili o nátlaku, se zaměřují na „*subtilnější věci*“ (doslova takto – pozn. V. Š.), nikoli na Srby, ale na „skupiny“, které ještě nemají diferencované národní vědomí – „*boj se odvíjel kolem muslimů s velkým M, vyjádřili se Goranci kolem Dragaše jako Turci nebo Muslimové, budou-li Cikáni Romové nebo Albánci, nebo Srbové, nebo Turci...*“. Z Bakallihio zlehčujícího vyjádření vyplývá, že albánští členové kosovského vedení na národnostní uvědomování kosovských Nealbánců pohlíželi s despektem. Viz *Raspeto Kosovo. Dokumenta o Kosovu i Metohiji*, s. 161–168 (AJBT, KPR II-2, kart.

označení za sobce, kteří se starají pouze o problémy své národnosti. Podpořil je ovšem i Kadri Reufi, jenž poukazoval na neregulérnost sčítání obyvatelstva v březnu t. r. Uváděl přitom, že během sčítání byl vyvíjen nátlak na turecké obyvatelstvo, aby si zapisovalo albánskou identitu. Také jeho vystoupení bylo označeno za „antistranické“ a kariéristické (byl obviněn z toho, že si získává popularitu na základě laciného kritického vystoupení). Reufi měl přitom evidentně pravdu. Při sčítání obyvatelstva totiž bylo na Kosovu registrováno 1 243 690 obyvatel, tedy o 29,1 % více než v roce 1961. V absolutních číslech to představovalo 279 705 obyvatel, z nichž mělo být 269 563 Albánců, tedy 96,4 % z celkového přírůstku. Tento vysoký absolutní přírůstek, při kterém by na všechny ostatní národnosti zbyla pouhá necelá čtyři procenta, zpochybnili s tím, že velký počet slovansko-muslimského, romského a také část tureckého etnika se muselo deklarovat jako Albánci, již tehdy i někteří demografové. Pozdější sčítání jim dala jednoznačně za pravdu.

Informace o nátlaku na obyvatelstvo během příprav ke sčítání měli také na ÚV SKS. Stížnosti sem přicházely zejména kvůli tomu, že slovanští muslimové z Kosova dostali při tomto sčítání poprvé možnost projevit svoji identitu jako „Muslim“. Mohli se tak vyjádřit jinak než jako „ostatní“ a nemuseli nuceně přebírat identitu, o níž nebyli přesvědčeni. Tuto možnost ale řada vedoucích kosovských politiků zpochybňovala, přímo v terénu pak vyvolávala velké napětí. Např. občané z vesnice Gornje Lubinje, rozkládající se na svazích Šar planiny nedaleko Prizrenu, poslali na ÚV SKS leták, v němž jim bylo vyhrožováno, aby si nehráli se svým osudem a zapsali se jako Albánci, v opačném případě „*by to mělo vliv na jejich další život*“. Během samotného sčítání pak dokonce došlo k zatčení aktivisty, který na možnost zapsat si národnost „Muslim“ ve slovansko-muslimských vesnicích upozorňoval. Tento protiústavní exces vyvolal mezi slovansko-muslimským obyvatelstvem velké pobouření. Na základě stížnosti pak speciální komise prověřovala výsledky sčítání v jiné slovansko-muslimské šarplaninské vesnici Planjane, kde dokonce zjistila, že lidé, kteří se identifikovali jako Muslimové, byli komisaři do archů zapsáni jako Albánci!⁷³¹ V důsledku nátlaku se nakonec skutečně 80 % obyvatelstva tohoto slovansko-muslimského ostrůvku (jenž v dobách královské Jugoslávie tvořil tzv. Sredskou župu a tento termín přežívá i do současnosti) vyjádřilo jako Albánci. Paradoxně teprve při sčítání v roce 1991, které albánské obyvatelstvo bojkotovalo, se Muslimové Sredské župy téměř 100 % přihlásili ke své

69, stenografický záznam rozhovoru J. Broze Tita s kosovskou delegací 1. července 1971).

731 AS, fond SKS-CK, kart. 150, Komisija CK SKS za informisanje i propagandu. Informacije o aktuelnim događajima. VI. díl, Informativna služba CK SKS, Informacija o nekim pojavama u vezi popisa stanovništva na području mesne organizacije SK Sredska Župa, SO Prizren, 24. dubna 1971.

skutečné národnosti.⁷³² Stalo se tak v době, kdy byla kosovská autonomie po „antibyrokratické revoluci“ Slobodana Miloševiče fakticky zrušena a kosovské instituce rozpuštěny a kdy tak, v důsledku tohoto kritizovaného a bezeporu nedemokratického kroku, nátlak na slovansko-muslimské obyvatelstvo dočasně ustal.

Podle sčítání v roce 1971 tedy etnické složení kosovského obyvatelstva vypadalo tak, že Albánci tvořili 73,7%, Srbové 18,4%, Černohorci 2,2%, „Muslimové 2,1%, dále mělo v oblasti žít 1% Turků, 1,2% Romů, v kategorii „ostatní obyvatelstvo“ zůstalo zařazeno 1,4%. Podle sčítání bylo v té době ještě 54,4% vesnic v oblasti multietnických.⁷³³ V roce 1969 přitom předseda výkonného výboru OV SKS pro Kosovo a Metochii hovořil při jednáních na ÚV SKS o tom, že albánské obyvatelstvo se na počtu kosovských obyvatel podílí 67,1%, srbské pak 23,5%.⁷³⁴ Téměř sedmiprocentní nárůst za o něco více než rok by skutečně asi byl bez manipulací jen stěží možný.

Ze všech Jovičevićem navrhovaných a chválených kosovských politiků, kteří hráli velkou roli v nomenklatuře předsedy SKS Marka Nikeziće, s výjimkou Kolë Shiroka nikdo politicky nepřežil pád Nikezićova vedení v roce 1972. Velli Deva pak místo předsedy kosovského OV opustil již v roce 1971 po řádných volbách.

732 Jednalo se o velké (mnohatisícové) vesnice Gornje a Donje Ljubinje, Grnčare, Jablanica, Novo Selo, Planeja, Pousko a zhruba deset menších obcí.

733 *Demonstracije 1968. i zahtevi za republiku*. Glas javnosti 12. března 2007, feljton.

734 *Raspeto Kosovo. Dokumenta o Kosovu i Metohii*, ediční pozn. na s. 164.